
was er volgens de zaakgelastigde een van volkomen wederzijdse verdraagzaamheid. Zoals vóór hem de bisschoppen, constateerde hij met instemming dat dit voor een niet gering deel te danken was aan de geneigdheid bij de katholieken hun leven zoveel mogelijk in eigen kring te leven.²⁰ Uit de gegevens over godsdienstige vorming en kerkelijke praxis die zij hem hadden verschaft, nam hij vooral de gunstige oordelen over, niet de kritische opmerkingen over de hogere klasse. Alleen over de arbeiders toonde hij zich bezorgd: daar bestonden nog wel redelijke godsdienstkennis en goede wil, maar men bemerkte hier ‘een begin van verkoeling’, een neiging tot afglijden naar ongeloof en socialisme. Wel wetend dat zijn verslag in Rome met aandacht zou worden gelezen door een invloedrijke groep prelaten en kardinalen, maakte hij van dit punt handig gebruik voor een uitval tegen de conservatieve stroming in de katholieke politiek, die op zichzelf genomen niet echt paste in het stramien van het rapport.

Niet van de protestantse, maar van de antigodsdienstige propaganda van het socialisme onder de katholieke arbeiders hand men volgens Giovannini in Nederland het meest te vrezen. Voor het groeiende succes hiervan bestonden natuurlijk algemene oorzaken, die aan heel Europa gemeenschappelijk waren, maar er was één aspect dat specifiek Nederlands was. Als tegenweer tegen het socialisme bestond hier, met warme steun van het episcopaat, de door Bottemanne opgehemelde r.k. Volksbond. Misschien was dat voor gewone arbeiders voldoende, maar in elk geval niet voor de velen ‘die zich met overgave bezig hielden met de sociale problemen van hun stand’. En daar zat het pijnpunt: het episcopaat, met uitzondering van de aartsbisschop, bestond uit gezworen tegenstanders van iedere vorm van sociale hervorming en, helaas, in de praktijk ook van de leer van Leo XIII hierover (een verwijzing uiteraard naar de sociale encycliek *Rerum novarum* van 1891). Zij die de pauselijke leer probeerden te verspreiden werden beschouwd als ‘gevaarlijke nieuwlichters’, zelfs als ‘halve ketters’. Die mensen vond men vooral in de kringen der ‘gezonde christen-democratie’. Een kleine groep reactionairen probeerde deze vooruitstrevende, pausgezinde krachten door laster, leugens en bedrog zwart te maken en hun werk te bemoeilijken. Voor nadenkende katholieke arbeiders moest een dergelijke situatie wel een wegwijzer naar het socialisme zijn, wanneer zij zagen dat in katholieke kring mensen die voor hen opkwamen, zo werden behandeld. Deze ‘bande de malfauteurs’ moest zo snel mogelijk onschadelijk worden gemaakt.

Deze uitvoerige uitval was een ondubbelzinnige partijkeuze in de ideologische strijd die op dat moment in katholieke kring woedde²¹ en een even ondubbelzinnige uitspraak vóór de politieke en maatschappelijke samenwerking met Kuypers Antirevolutio-

²⁰ ‘Però i cattolici cercano di vivere il più possibile separati dai protestanti’.

²¹ Hierover uitvoerig: Bornewasser, ‘Curiale appreciaties’.